

Дмитро Коротков

Харківський національний економічний університет

ЕЛІТОГЕНЕЗ В. ЛИПІНСЬКОГО

Аналізуються політичні погляди В. Липинського щодо ролі і місця політичної еліти в процесі утворення української державності. Особлива увага приділяється поглядам вченого щодо процесів поповнення та оновлення політичної еліти в українському суспільстві.

Ключові слова: аристократія, політична еліта, елітогенез, циркуляція еліт, державність.

Korotkow Dmytry. Geneza elit w poglądach Wacława Lipińskiego.

Autor analizuje poglądy polityczne Wacława Lipińskiego na rolę i miejsce elity politycznej w procesie tworzenia ukraińskiej państwowości. Szczególną uwagę poświęcił poglądom tego naukowca na procesy rekrutacji i odnowienia elity politycznej w społeczeństwie ukraińskim.

Słowa kluczowe: arystokracja, elita polityczna, geneza elit, cyrkulacja elit, państwowość.

Коротков Дмитрий. Элитогенез В. Липинского.

Анализируются политические взгляды В. Липинского на роль и место политической элиты в процессе образования украинской государственности. Особое внимание уделяется взглядам ученого на процессы пополнения и обновления политической элиты в украинском обществе.

Ключевые слова: аристократия, политическая элита, элитогенез, циркуляция элит, государственность.

Korotkov Dmitry. V. Lypynsky: genesis of elites.

Political looks of V. Lypynsky about the role and the place of political elite in the process of formation of the Ukrainian state system is analysed. The special attention is paid to the looks of scientist about processes addition at the updates of political elite in Ukrainian society.

Keywords: aristocracy, political elite, egenesis of elites, circulation of elites, state system.

Наше суспільство має трансформаційний характер, що виражається як у змінах політичної системи, так і у змінах соціальних цінностей та норм. Трансформація політичної системи України призвела до нестабільного розвитку всіх інститутів влади, як виконавчих, так і законодавчих. Зміни форм правління в Україні, а також постійні зміни виборчої системи зумовили потребу в постановці чітких цілей і завдань, які стоять перед нашою державою. Суб'єктом цих дій виступає політична еліта України, яка в період трансформації є одним із головних акторів у політичному просторі держави. Процес демократизації часто залежить саме від якості та мотивів дій політичної еліти.

Перед українським суспільством також виникає проблема становлення інституцій громадянського суспільства, що спонукає рекрутуванню кращих його представників в окрему елітну групу. У політичному процесі дається взнаки очевидна недорозвиненість інститутів громадянського суспільства, що пов'язано із залишками у свідомості громадян тоталітарних стереотипів. Проблема формування політичної еліти набуває особливого значення у зв'язку з відсутністю в Україні демократичних традицій рекрутування політичних еліт саме через інститут виборів та з перманентною зміною виборчого законодавства, що потребує додаткових досліджень. Разом із цим існує потреба залучення досвіду як сучасних демократичних держав до процесу реалізації демократичної моделі політичної еліти, так і нашого політичного інтелектуального спадку в цій проблематиці, у тому числі і праця В. Липинського.

Зараз активно вивчається та аналізується наукова спадщина вченого у політологічному дискурсі України. Проблеми національної ідеї, концепції державотворення, формування української еліти України за В. Липинським розглядаються у працях українських дослідників Н. Авер'янової, Т. Герашенко, М. Гордієнко, О. Дащаківської, Л. Кирика, Л. Мандзій, В. Маркітантова, В. Сабадухі, Е. Юрченко та ін. Але проблематика елітогенезу в працях В. Липинського вивчається ще не досить активно.

В. Липинський жив у той час, коли ідея національної державності була на периферії політичних інтересів української інтелігенції. Захоплення марксизмом призвели до того, що усі були федералістами та соціалістами, але В. Липинський виступає як самостійник та монархіст. Більшість «прогресистів» висловлювалися за демократію та республіку, в суспільному політичному дискурсі точилися розмови про свободу і рівність, але Липинський обстоював ієрархічну структуру суспільства. І якщо ідеї В. Липинського не відповідали модним на той час ідеям політичного істеблішменту України, то ідеї про владу «аристократії духу» були популярні поза Україною.

Треба підкреслити, що ще з античних часів утверджуються дві самостійні елітні ієрархії із закритим типом рекрутування: умовно «аристократи духу», які опікувалися проблемами більш загальними (сенсу життя, справедливого устрою, рівності), і військова еліта, яка внаслідок того, що війна була перманентною ознакою людства протягом майже всього проміжку його існування, займала найвищі позиції в суспільстві. Як правило, ці дві ієрархії не перетиналися, оскільки діяли абсолютно в різних сферах: аристократи духу опікувалися більше проблемами духовними та етичними; військова еліта займалася конкретними питаннями врядування [1]. Взагалі ідея про владу „аристократії духу” як якогось еталону для майбутнього розвитку суспільства характерна для багатьох учених кінця ХІХ - початку ХХ століття. Так свого часу А. Шопенгауер відзначав, що у світі існує три аристократії: 1) аристократія народження і рангу; 2) грошова аристократія 3) аристократія розуму і таланту [2, с. 129]. Остання є найбільш знатною та іменитою і визнається такою, якщо тільки дати їй час. Роздумуючи про аристократію, покликану управляти «масою», російський філософ М. Бердяєв зазначав, що вона не є прошарком або класом, бо це певний духовний початок. Основні якості аристократії – свобода, служіння іншим, жертвність і благородність. Учений вважає, що заслуги й особисті досягнення не допоможуть стати «аристократом». Права аристократії – права вроджені, а не придбані [3, с. 128].

Особливу роль аристократії відводив й В. Липинський. На думку вченого, лідер має бути спадковим аристократом, а єдиним каналом рекрутування для лідера є походження. Також вчений пов'язував розвиток еліти з проблемою національного відродження України, котре, на його думку, повинно було починатися саме з відновлення структури національної еліти. У своєму фундаментальному політичному трактаті «Листи до братів-хліборобів» вчений наголошує, що народи, які не вміють витворити власних «панів», тобто політичної еліти, приречені на те, щоб навіки коритися чужим. Для В. Липинського еліта – це активна меншість, яка створює державу і націю. В кожній нації є група людей, що кермує нацією, стоячи на чолі її політичних організаційних установ. Цим групам людей учений дав назву «національна аристократія». Під цим терміном В. Липинський розумів «групи найкращих у даний історичний момент серед нації людей, які найкращі серед неї у тому, що власне вони в даний момент являються організаторами, правителями і керманічами нації» [4, с. 427]. Як ми бачимо, у своїх поглядах на еліту вчений виходить із макіавеллістської традиції європейської політичної думки в особах класиків теорій еліт Г. Моска і В. Парето. Вони вважають, що невіддільним атрибутом соціальної системи є наявність найвищого привілейованого стану суспільства

Учений особливо наголошував на важливості процесу зміни еліт; коли всередині якоїсь нації припиняється «оцей процес еволюційної регенерації аристократії», тоді під впливом мілітарного примусу настає її радикальна зміна. Головна причина такої зміни полягає в тому, що розвиток матеріальної культури нації, який відбувається під керівництвом аристократії, випереджує або переростає політичні організаційні форми, витворені для нації владою діючої аристократії [5, с. 160]. За радикальної зміни аристократії, нація, на думку вченого, потрапляє «в неволю», тобто під провід чужої, сильнішої, ніж власна, політичної еліти, втрачаючи свою національну ідентичність. І історія нашого народу це показувала не раз. В. Липинський запевняє, що «без своєї власної національної аристократії – без такої меншості, яка б була настільки активна, сильна та авторитетна, щоб організувати пасивну більшість

нації всередині, і тим захистити її від всяких ворожих наскоків зовні – немає і не може бути нації» [6, с. 47]. Постійне відновлення аристократії – вічний і незмінний наслідок кожної боротьби творчих, продукуючих класів.

За В. Липинським, успішне функціонування еліт вимагає їх постійного поповнення і оновлення, тобто коловороту (циркуляції). Такий процес має різні варіанти. Серед життєздатних націй сильні частини старої аристократії приєднують до себе найактивніші групи нових провідників і таким чином витворюється нова національна аристократія, яка продовжує справу попередньої. При цьому український дослідник вказує на три методи її організації. Суспільно-політичний лад, де активна меншість твориться шляхом організації різнокласових елементів у одній верстві, котра необмежено панує над цим громадянством, В. Липинський розглядає як охлократію. Оскільки охлократична еліта не займається матеріальним виробництвом, її можна назвати неосілою, номадною. Її члени організовані в мілітарних формаціях-партіях, відзначаються організованістю та дисципліною, що мотивується фанатичною вірою – ідеологією.

Зовсім інші принципи покладено в основу демократичного методу організації еліт. В. Липинський назвав цей метод хаотичним. Він зазначав, що у демократичній системі керівною верствою, тобто елітою, є купці, фінансисти та інтелігенція, які керують хаотичним методом парламентарної демократії. Прикладом тут досліднику служили Франція, США, Польща і Мексика. Якщо ж аристократія приходить до керівництва шляхом відбору найдостойніших представників різноманітних станів і класів, то такий суспільно-політичний лад, за В. Липинським, – це класократія, яка і є найкращим методом організації національних еліт [7, с. 218]. На думку вченого, класократія є найпридатнішою для України формою організації керівної еліти. На відміну від марксизму, який головною ознакою класу вважає ставлення до власності, В. Липинський, визначаючи поняття класу, має на увазі певний органічний колектив із загальною традицією, загальними психічними переживаннями та фізичною спорідненістю. Ідеальний приклад класократії учений вбачав в Англії. Аристократія, за В. Липинським – це чинник динамічний, який сам себе витворює, формує і виправдовує своє право на існування, постійно відновлюючи себе в житті шляхом залучення до правлячої ролі нових представників різних класів і груп.

Д. Донцов вважав, що суспільство ділиться на «ініціативну меншість» та «пасивного чинника нації» – народ. Цей поділ має не соціальний, а «людський» характер, коли люди поділяються на касти залежно від природних здібностей. Необхідною умовою перетворення маси в націю Д. Донцов вважав формування національної політичної еліти як державотворчого елемента, який він називав по-різному: аристократією, провідною верствою, ініціативною меншістю, правлячою кастою. Слово «каста» дослідник вживав свідомо, щоб підкреслити антидемократичний характер рекрутування цієї верстви, добору її членів, її духовно-політичне обличчя, докорінну відміну від маси народу [8, с. 163]. Треба підкреслити, що, на відміну від В. Липинського, Д. Донцов вважав неприпустимим «перемішування каст», оскільки це призведе до хаосу в суспільстві.

Проте досвід минулого тисячоліття свідчить про те, що закрита еліта, яка формується з представників вузького привілейованого шару, відтворюється на своїй власній обмеженій базі, неминує деградує, загниває, рано чи пізно поступаючись місцем більш відкритій еліті, що веде до зміни всієї соціально-політичної структури суспільства. І чим більше закрита еліта, чим вужчою є її соціальна база, тим менше у неї шансів продовжити своє панування, вижити у змаганні з іншими соціально-політичними системами.

1. *Природа* сучасних еліт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/crossroad_full.php?m_id=419.
2. *Шопенгауэр А.* Афоризмы и максимы / А. Шопенгауэр ; [пер. с нем. Ф. В. Черниговца]. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1990. – 228 с.
3. *Бердяев Н. А.* Философия неравенства / Н.А. Бердяев – М. : Има-пресс, 1990. – 288 с.
4. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію Українського монархізму (Фрагмент) / В. Липинський // Політологія. Кінець ХІХ - перша половина ХХ ст.: Хрестоматія / За ред. О. І. Семківа. – Львів : Світ, 1996. – С. 328-478.
5. *Мандзій Л. С.* Політична еліта: історія та теорія : Навчальний посібник / Л. С. Мандзій, О. Ю. Дащаківська. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 365 с.
6. *Гордієнко М.* Концепція політичної еліти В. Липинського як фактор національно-державної ідентичності України / М. Гордієнко // Нова політика –1998. – №2. – С. 44-48.
7. *Липинський В.* Релігія і Церква в історії України / В. Липинський // Політологічні читання.– 1994. – №1. – С. 216-264.
8. *Донцов Д.* Дух нашої давнини / Д. Донцов. – Клайпеда, 1991. – 143 с.